

Bakü-Ahıska-İstanbul-Batum

YOL ESNASINDA GÖRDÜKLERİM*

Yazan: Şefika EFENDİZEDE **
Hazırlayan: Dr. Mehdi Genceli

Geçen sene ağustos ayında Bakü'den çıkıp altı aydan beri ahvâlınden haberimiz olmadığı vatanımız olan Ahıska'ya gittik. Ahıska o vakit Türklerin elindeydiyse de istikbali pek vahimdi. Ahali arasında birçok şâyialar deverân ediyordu. Muharebe hazırlıkları görülüyordu. Türkler geri çekilmek üzere hazırlıklar görüyor, yerli ahali kızgın bir hareketle muharebe tedariki görüyorlardı. Zamanın böyle karışık bir vaktine tesadüf ettiğimize pişman olduksa da iş işten geçmişti. Artık gelecek günleri düşünmekten başka çare kalmamıştı.

Bakü'ye gayıtmak [dönmek] mümkün değildi. Çünkü sınırdan geçmek lâzımdı. Orada çok değilse de az az müsademeler her vakit görülüyordu. Malûm ki Bakü hâdisesini [1918 faciası] geçirmiş bir insan, bir daha o hâdiseleri görmeye tahammül edemezdi. Ona göre Ahıska'da oturmak kabil olamadı. O vakitlerde İstanbul yolu açıktı. İstanbul'a gitmek, hem orada sâkin olmak hem çocukları mektebe vermek fikriyle İstanbul'a gittik. Orada inas [kız] cemiyet-i hayriyeleriyle görüştük. Alel'husus "Esirgeme Derneği" adında İnas Cemiyet-i Hayriyesiyle görüştük ki o cemiyete bundan beş sene evvel de uzuv [üye] yazılmıştık. Şimdi de uzuvluk [üyelik] haklarını verip tazeden kaydedildik ve birkaç defalar iclâslarında [toplantılarında] bulunduk. Hanımefendiler bizim için bir ziyafet de verdiler.

Bu cemiyet beş seneden beri hayli terakki etmiş ve çok işler de görmüştü. O cemiyete **Ahmed Bey Ağayev**'in haremî Sitare Hanım da dâhildir. Hemçinin [aynı zamanda] Enver Paşa'nın büyük hemşiresi Hüsna Hanım da iştirak ediyor. Cemiyetin vazifesi bîkes [kimsesiz] çocukları yığıp ve Balkan muharebesinde Anadolu harpedelerini

toplamış, onlar için iş evi açmıştır. Daireye pamuk götürüyorlar, oradan hazır sofralar, destmallar [havlular], işleme perdeler, karyola takımları, el-biselik kumaşlar, dikilmiş ve dikilmemiş parçalar, hazır koftalar çıkarıyorlar ki pamuğu eğirmek, bükmek, dokumak, biçmek, nakış işlemek cümlesi orada kızların elinden çıkıyor. Müdire ve muallimleri hepsi o "Esirgeme Derneği"nden birçok şeyler almakla cemiyete büyük muavenette bulunmuş oldular. Cemiyet de onun mukabilinde arz-ı teşekkürâtta bulunmakla beraber heyetin şerefine büyük bir ziyafet tertip etmek istediler. Fakat heyet, vakitlerinin müsait olmadığını söyledikleri için ziyafet olmadı.

Birçok mekteplerde gezdik. Alel'husus kız mekteplerini... O cümleden Sultan Murad'ın haremî Bezm-i Âlem'in kendi adına bina ettirmiş olduğu mektebi ki şimdi de onun adıyla çağrılıyor: "Bezm-i Âlem Vâlîde Sultanîsi". O mektebe de gittik. Müdiresi Hatice Hanım'la müdürü Ârif Beyefendi'nin göstermiş oldukları nezaketlere hayran olduk. Zaten neciplikte Türkler ad kazanmışlarsa da bazıları insanı hayran bırakacak derecede nezaket sahipleri olduklarını gözlerimizle gördük. Bir gün sabahtan akşama kadar gezdik, ancak mektebin cüz'i şeylerini gördük.

O mektepte olan 1400 hanım kız mevcuttur ki sekiz yüzü "leylî [yatılı]", kalanı ise "neharî[gündüzlü]"dir. Sınıflarda ders esnasında bulunduk. En çok nazar-ı dikkatimizi celp eden şey, ahirinci [sonuncu] sınıfın derslerine bakmak için sınıfa girdiğimizde bu dersin Fransız lisanı olduğu anlaşıldı. Kızların önünde Fransız kitapları olduğu gibi, ders veren muallimleri de Türk hanımı, muallimelere mahsus olan yerinde oturmuş, Türk kızlarına, Türk muallimesi Fransız dersi veriyordu. Mektebin defterine o günün müşahedâtını [gözlemlerini] kaydetmekle mektepten çıktık. Sonra Tefeyyüz Mektebine gittik. Müdiresi **Nakiye Hanım**'la ve muallimleriyle görüştük. İsmiyle iftihar etmeye lâyük olan meşhure edîbemiz **Hâlîde [Edip] Hanımefendi** de o mektepte haftada bir defa ders veriyordu.

Şefika Efendizade.

* *Azerbaycan gazetesi*, No. 170, Bakü, 1 Mayıs 1919.

** **Şefika Şehzade-Efendizade**, 1882'de Ahıska'nın Azgur kasabasında dünyaya gelmiş, aydın bir ailenin kızıdır. Azerbaycan eğitim ve basın tarihinin kadın öncülerindedir. 1959'da Bakü'de vefat etmiştir. Bkz. Prof. Dr. Şüreddin Memmedli-Doç. Dr. Gülnara Memmedova, *Ahıskalı İlk Kadın Eğitimci: Şefika Şehzade-Efendizade*, *Bizim Ahıska*, S. 27/Yaz-2012. Editör.

İşte bu vakitlerdeydi ki Bakü'den Azerbaycan hey'et-i Murahhasası [delege hey'eti] İstanbul'a varid oldular [geldiler]. Bakü'nün işleri düzeldiğini haber aldık. Artık derece [çok] şâd olmakla [sevinmekle] beraber Bakü'ye gelmek istedik, fakat bu defa İngilizlerden izin almak lâzımdı. Cenap Ali Merdan Bey Topçubaşov, bize Azerbaycanlı olduğumuza dair bir vesika verdi. O vesikayı İngilizlere verdik! Onlar bu vesikaya kanaat etmeyip bizden pasaportumuzu aldılar ve birçok sualler daha kaydedip 15 frank da para aldılar. Cevabını on günden sonra vereceklerini söylediler. Bunların on gün dedikleri tam 44 gün çekti.

Ben her gün heyet-i Murahhasa ile ve Ahmed Bey'le görüşüyordum. Ahmed Bey'in tevkifinde de oradaydım. Ahmed Bey henüz sıhhat kesp etmemişti [iyileşmemişti]. Doktorların tenbihâtına göre daha evden çıkmıyordu. Bir gün memurlar gelip Ahmed Bey'i gayet nezaketle müdüriyete çağırdılar. Ahmed Bey hastalığını söyledi. Memurlar gittiler. Birkaç saatten sonra hemin [aynı] memurlar, bu defa müdüriyet tarafından yanlarında bir doktor olduğu hâlde geldiler. Doktor, Ahmed Bey'i muayene edip tamamen sıhhatte olmadığını söyledi ve buna dair bir rapor yazdı. Bu defa memurlar raporu alıp gittiler. Ertesi günü memurlar örtülü fayton getirip Ahmed Bey'i müdüriyete götürdüler.

Ailesi gidip Ahmed Bey'le görüşüyordular. Ben İstanbul'dan çıkan günlerde ailesini Ahmed Bey'le görüşmeye daha bırakmıyordular. Ben oradayken iki defa isticvap etmiştiler [sorgulamışlar]: Nerede dünyaya geldiğini, nerede tahsil gördüğünü, Türkiye'ye ne için gittiğini ve orada İttihat ve Terakki Fırkasına ne vakit dâhil olduğunu tahkik yoluyla birtakım sualler verdiler. Ahmed Bey'le tevkif olunanlar 23 şahıs idi ki bunlar evvelki tevkif olunmuşların yanına götürülmeyip Harbiye Nezareti nezdinde Bekir Ağa Bölüğü'nde ayrıca yaşıyordular.

Azerbaycan heyet-i Murahhasaları ben İstanbul'dan çıktığım April[Nisan]'in 4'ünde hâlâ İstanbul'da idiler. Ben onlarla April'in 3'ünde görüştüm. O günü Fransızlardan, Muhammed Hasan Bey Hacinski, Ceyhun Bey Hacibeyov ve Muharremov isimleriyle izin kâğıdı gelmişti. Hey'et birkaç defa tekrar müracaat ettiği için bu defa artık müracaata lüzum görmeyip yola düşmek fikrinde idiler.

Bendeniz Batum'a geldikte, evvelce Ahıska'ya gidip pederimi görmek ve sonra Bakü'ye gelmek istiyordum, fakat Batum'a geldikte orada birkaç Ahıskalı adamlar gördüm. Bunlardan başka Doktor Mahmud Bey Efendiyev'le Yusuf Efendi Talıbzade ile görüştüm. Onlar benim Ahıska'ya gitmek fikrimi işittikde o fikirden dönmemi maslahat gördüler [tavsiye ettiler]. Ahıskalılar Ahıska'nın ve etraf kentlerin hâlini ağlanacak bir hâlde tasvir ettiler ki hâlâ da bu vahşilik devam etmek üzereymiş.

Taaccüp burasıdır ki iki aydan beri devam eden bu kan ocağını bir düşünen, bir çaresine kalan yoktur! Görenler söylüyorlar ki zavallı kentliler [köylüler] iki ay bundan evvel yitirmiş olduğu çocuğunu hâlâ daha bulamıyor, âh u nâleleriyle dağları, taşları gezip kimi çocuklarını, kimi ana ba-

cısını arıyormuş. Birçok aileler gabaglarında [önlerinde] nâhoşları olduğu hâlde hücum sesi işitmiş, kaçmışlar. Bir daha ne o hastasını ve ne o hastanın ölüsünü bile bulamamış. Mal gitmiş, eşya garet [yağma] edilmiş, parasını soymuşlar, evlerini yandırmışlar. Her yıl bu vakitler öküzleri yanında tarla başında tohum eken kentliler, bugün tohumdan da mahrum, öküzlerinden de mahrum. Elleri koyunlarında dağlarda, meşelerde zarıyıp [ağlayıp] geziyorlarmış. Öbür taraftan açlık tesiriyle mi, ya korku tesiriyle mi, rahatsızlık, kirlilik tesiriyle mi, nedense cüre-be-cür [çeşitli] hastalıklar hüküm-ferma olduğunu söylüyorlar. Gözüyle görenler söylüyorlar ki cenazeler kervan gibi düzülmüş, ardı arka-

sı kesilmiyor. Bir evde üç, dört yüz can yığılmış, imrâr-ı hayat ediyor [yaşıyor]. Hastalar birbiri üste yatıyor, izdiham o kadar çoktur ki ölüsü ölen, öz ölüsünü bulamıyor. Birkaç selamet kurtaranlar da varsa onlar da o yanda bu yanda başlarını selamet kurtarmak için vakit geçiriyorlar. Eğer Ahıska'nın hâli bir müddet de böyle kalırsa insan adına hiç kimse kalmaz.

Batum'da bu ahvalâtları işittikde ve Batum'un günden güne pahalığını gördükde daha orada kalmayıp Bakü'ye geldim. Batum, etrafından gelen kaçkınlarla [mültecilerle] doludur. Her gün Kırım ve Odesa tarafından "motor"larla, kayıklarla kaçkın aileler taşınıyor. Gelenler için ne evlerde ne otellerde boş otag [oda] bulunmuyor. Her şeyin kıymeti kalkmıştır [yükselmiştir]. Akşamlar saat 8'den sonra gezmek mümkün değil. Ev soymak, adam öldürmek gibi şeyler tez tez vâki oluyor.

